

Jadwiga Pazdan

Ku jednolitemu międzynarodowemu prawu spadkowemu

I. Uwagi wstępne

Mocą Traktatu Amsterdamskiego, obowiązującego od 1 maja 1999 r., Wspólnota Europejska uzyskała kompetencję obejmującą ujednoczenie, w ramach wytyczonych przez art. 61 lit. c i art. 65 lit. b Traktatu ustanawiającego Wspólnotę Europejską (w nowym brzmieniu), norm kolidujących regulujących właściwość prawa oraz właściwość sądów. Chodzi tu więc o normy należące do prawa prywatnego międzynarodowego (w szerokim ujęciu). Zamierzenie to stanowi fragment wytyczonego w Amsterdamie procesu budowania przestrzeni wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości (*espace de liberté, de sécurité et de justice*). Uszczegółowienia celów w omawianym zakresie Rada Europejska dokonała na swym posiedzeniu w Tampere w dniach 15 i 16 października 1999 r. W programie Rady, przyjętym w listopadzie 2000 r., ustalono, że zostaną podjęte prace m.in. w zakresie międzynarodowego prawa spadkowego, w tym zwłaszcza w przedmiocie właściwości sądów oraz uznania i wykonania orzeczeń sądowych dotyczących testamentów lub innych spraw spadkowych¹.

¹ Por. R. Wagner, *Die Aussagen zur justiziellen Zusammenarbeit in Zivilsachen im Haager Programm*, IPRax 2005, z. 1, s. 66-67; por. również informację w IPRax 2001, z. 1, s. 163 i nast.

Komisja Europejska powyższe zadanie powierzyła Niemieckiemu Instytutowi Notarialnemu w Würzburgu. Na podstawie raportów krajowych z 15 państw członkowskich przygotowany został w 2002 r. raport końcowy oraz propozycje zmierzające do ujednoczenia międzynarodowego prawa spadkowego w Unii Europejskiej². Pracami kierowali profesorem Paul Lagarde (Université Paris I) i Heinrich Dörner (Westfälische Wilhelms-Universität, Münster).

Wyniki badań oraz propozycje unifikacyjne zostały przedstawione na konferencji zorganizowanej w dniach 10 i 11 maja 2004 r. w Brukseli.

W dniu 1 marca 2005 r. Komisja Europejska ogłosiła „Zieloną Księgę o dziedziczeniu i testamentach” (*Livre Vert sur les successions et testaments*)³. W ramach tego dokumentu sformułowano 39 pytań dotyczących kształtu wspólnotowych norm kolizyjnych międzynarodowego prawa spadkowego, regulujących zarówno jurysdykcję, jak i właściwość prawa. Dyskusji poddano też pomysł stworzenia europejskiego certyfikatu nabycia spadku oraz rejestru testamentów.

Wypada mieć nadzieję, że na postawione pytania padną odpowiedzi także ze strony polskich środowisk prawniczych.

II. Zróżnicowanie regulacji krajowych prawa spadkowego

O doniosłości unormowań kolizyjnoprawnych przesądzają różnice rozwiązań przyjmowanych w prawie merytorycznym poszczególnych państw. Te zaś w zakresie prawa spadkowego państw członkowskich Unii są głębokie⁴. Dotyczą fundamentalnych zagadnień prawa spadkowego.

² Całość materiałów ogłoszono w pracy pt. *Les successions Internationales dans l'UE. Perspectives pour une Harmonisations, Bruxelles 10.-11.05.2004*. Tam też *Raport final: Synthèse et conclusions*, s. 27-166. Na temat tych prac por. H. Dörner, Ch. Hertel, P. Lagarde, W. Riering, *Auf dem Weg zu einem europäischen Internationalen Erbrecht und Erbverfahrensrecht*, IPRax 2005, z. 1, s. 1-8; T. Pajor, *O projekcie harmonizacji międzynarodowego prawa spadkowego w Unii Europejskiej*, [w:] *Prawo prywatne czasu przemian. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Stanisławowi Sołtysińskiemu*, Poznań 2005, s. 877-888; M. Voltz, *Internationales Erbrecht in der EU – Perspektiven einer Harmonisierung*, IPRax 2005, z. 1, s. 64-66.

³ COM (2005) 65 *final*.

⁴ Informacje o uregulowaniach prawa spadkowego wielu państw podają M. Ferid, K. Firsching (i ich następcy) w wielotomowym dziele pt. *Internationales Erbrecht*,

Oto kilka przykładów:

1. Znaczne różnice występują w obrębie dziedziczenia ustawowego⁵.

Dotyczą one:

- a) kręgu spadkobierców ustawowych i porządku ich dziedziczenia,
- b) zasady reprezentacji w obrębie krewnych,
- c) dziedziczenia małżonka (ciągle niektóre systemy prawne wespół ze zstępnymi przyznają mu jedynie prawo użytkowania części spadku),
- d) dziedziczenia dzieci pozamałżeńskich (gorsze ich traktowanie spotkać można w prawie włoskim i belgijskim, a w Finlandii dzieci urodzonych przed 1.10.1976 r.),
- e) skutków spadkowych adopcji,
- f) sposobu dojścia do spadku gminy lub Skarbu Państwa (w niektórych systemach prawnych Skarb Państwa traktowany jest jako spadkobierca ustawowy, w innych spadek przypada mu prawem kaduka, z czego wynikają trudności w realizacji praw do spadku po swoich obywatelach na terytorium innego państwa),
- g) rozmaitego ukształtowania skutków w sferze prawnospadowej, tzw. układów partnerskich (partnerstwo zarejestrowane wywołuje skutki prawnospadowe m.in. według prawa szwedzkiego, fińskiego, niemieckiego i holenderskiego).

2. Zapis testamentowy o skutkach obligacyjnych (*legatum per damnationem*) występuje m.in. w Austrii, Niemczech, Finlandii, Holandii, Szwecji i w Polsce. Z kolei zapis pociągający w chwili śmierci spadkodawcy skutki rzeczowe (*legatum per vindicationem*)⁶ zna prawo włoskie, francuskie, belgijskie i luksemburskie.

3. Bardzo głębokie różnice dotyczą nabycia spadku i jego zarządu. Dość osobliwe rozwiązanie spotykamy w prawie brytyjskim. Oto bowiem spadek na okres przejściowy przechodzi na *personal representative*, którym jest albo *executor* wyznaczony przez spadkodawcę i zatwierdzony przez

wyd. 2, Monachium 1969. Prawu spadkowemu i rodzinnemu państw Notariatu Łacińskiego poświęcone jest trzytomowe dzieło pt. *Régimes matrimoniaux, successions et libéralités dans les relations internationales et internes*, Bruxelles 2003, red. M. Verwilghen przy współpracy S. Mahieu.

⁵ Por. M. P a z d a n, *Zagadnienia kolizyjnoprawne powołania do dziedziczenia*, Studia Prawnicze 1976, z. 1-2, s. 35 i nast.

⁶ Por. M. P a z d a n, *Kolizyjnoprawna problematyka nabycia spadku*, Studia Cywilistyczne 1974, t. 23, s. 121 i nast.

grant of probate albo *administrator* mianowany mocą *letters of administration* wystawionych przez sąd.

4. Różnie unormowana jest zdolność testowania. Dotyczy to zwłaszcza wpływu na tę zdolność zawarcia małżeństwa oraz wieku: po ukończeniu 14 lat zdolność tę przyznaje prawo austriackie i greckie, 15 lat – fińskie, 16 – belgijskie, francuskie, luksemburskie i szwedzkie. W Polsce, jak wiadomo, zdolność testowania mają osoby o pełnej zdolności do czynności prawnych.

5. Niektóre systemy prawne posługują się systemem rezerwy (np. Finlandia, Szwecja, Grecja, Francja, Belgia), inne systemem zachowku (Niemcy, Austria, Irlandia, Polska, Holandia od 1.01.2003 r.). Prawo brytyjskie dopuszcza pełną swobodę testowania.

6. Rozmaicie poszczególne systemy prawne odnoszą się do testamentów wspólnych i umów dziedziczenia⁷. Testamentów wspólnych nie dopuszcza m.in. prawo francuskie, belgijskie, holenderskie, luksemburskie, włoskie, polskie. Testamenty wspólne są dopuszczalne w prawie niemieckim, austriackim, duńskim, szwedzkim. Z kolei prawo duńskie zna testamenty nieodwołalne.

Umowy dziedziczenia są dopuszczalne według prawa niemieckiego i austriackiego.

7. Konstrukcję *hereditas iacens* (spadku spoczywającego) zna prawo austriackie, włoskie i hiszpańskie (spadkobiercy nabywają spadek dopiero po jego przyjęciu, a w Austrii nadto po „wwiązaniu w posiadanie”). Dziedziczenie następujące bezpośrednio w chwili otwarcia spadku, z odwołaniem się co do zasady *le mort saisit le vif*, przewiduje prawo belgijskie, francuskie, luksemburskie, holenderskie, niemieckie, greckie i polskie.

Swoisty system administracji spadku po śmierci spadkodawcy przyjęło prawo brytyjskie i irlandzkie, a także duńskie, fińskie i szwedzkie.

8. Rozmaicie unormowane jest dziedziczenie kommorientów⁸. Przeważa domniemanie równoczesnej śmierci kommorientów i tym samym wyłączenie od dziedziczenia po sobie. We Francji k.c.N. ustanawia hierarchię domniemań „kto kogo przeżył”, zbudowaną przy wykorzystaniu

⁷ Por. M. P a z d a n, *Umowy dziedziczenia w polskim prawie prywatnym międzynarodowym*, Studia Iuridica Silesiana, t. 5, Katowice 1979, s. 151 i nast.

⁸ Por. M. P a z d a n, *Zdolność dziedziczenia w polskim prawie prywatnym międzynarodowym*, Studia Cywilistyczne 1974, t. 24, s. 93 i nast.

kryterium wieku i płci. W prawie angielskim w razie dziedziczenia testamentowego przyjmuje się domniemanie, że młodszy przeżył starszego.

9. Nie zawsze ogólne zasady dziedziczenia stosuje się do całości spadku. Istnieją reguły szczególne dotyczące dziedziczenia:

- a) gospodarstw rolnych (Niemcy, Austria, Belgia, Dania, Hiszpania, Finlandia, Grecja, Luksemburg),
- b) praw autorskich (Austria, Hiszpania, Francja),
- c) praw do mieszkań (Austria, Francja, Hiszpania, Niemcy) lub do mieszkań rodzinnych (Irlandia),
- d) rodzinnych gospodarstw (Luksemburg, Holandia),
- e) udziałów w spółkach osobowych (Niemcy, Austria, Grecja).

Wobec przedstawionej sytuacji dla zainteresowanych w wykazaniu korzyści ze spadku nie jest obojętne, prawo którego państwa zostanie zastosowane przy rozstrzygnięciu spraw spadkowych. Oznacza to, że doniosłość norm określających prawo właściwe dla spraw spadkowych jest znaczna. Także spadkodawcę, który pragnie wpłynąć na losy swego majątku po śmierci, interesują m.in. wymagania stawiane czynnościom prawnym *mortis causa*. Sporządzając testament lub zawierając umowę o dziedziczenie, pragnie on tym czynnościom prawnym zapewnić ważność. Uwzględnia też, przy kształtowaniu treści czynności prawnej, konsekwencje płynące z właściwości określonego prawa dla sprawy spadkowej, która powstanie po jego śmierci.

III. Zróżnicowanie regulacji kolizyjnoprawnej spraw spadkowych w państwach członkowskich

Uregulowania kolizyjnoprawne spraw spadkowych w państwach Unii Europejskiej są także dalekie od jednolitości. Na świecie, w tym także w państwach Unii, występują dwa przeciwstawne rozwiązania podstawowe⁹:

⁹ Por. na ten temat M. P a z d a n, *Dziedziczenie ustawowe w prawie prywatnym międzynarodowym*, Katowice 1973, s. 13 i nast.; M. F e r i d, *Le rattachement autonome de la transmission successorale en droit international privé*, Recueil des Cours 1974 II, Leyde 1975, s. 85 i nast.; K. F i r s c h i n g, [w:] J. v o n S t a u d i n g e r s, *Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch*, Bd. IV, Lief. 1. Internationales Erbrecht, Berlin 1981, s. 22 i nast.; H. D ö r n e r, [w:] J. v o n S t a u d i n g e r s *Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch. IPR. Art. 25, 26 EGBGB*, Berlin 2000, s. 399 i nast.

pierwsze urzeczywistnia zasadę jednolitości statutu spadkowego, drugie dopuszcza rozczłonkowanie statutu spadkowego.

Rozwiązanie pierwsze opiera się bądź na łączniku obywatelstwa (w nawiązaniu do poglądów Manciniego), bądź na łączniku domicylu.

Właściwość prawa ojczystego spadkodawcy z chwili jego śmierci przewiduje prawo niemieckie, austriackie, hiszpańskie, greckie, włoskie, portugalskie, szwedzkie, słoweńskie, czeskie, słowackie, litewskie i polskie.

Właściwość prawa ostatniego miejsca zamieszkania spadkodawcy przyjął ustawodawca duński (a także Konwencja nordycka). W ślad za Konwencją haską z 1989 r., za łącznikiem miejsca zwyczajnego pobytu, z daleko idącymi korekturami na rzecz łącznika obywatelstwa, opowiedział się ustawodawca fiński.

W państwach, które zasadniczo starają się urzeczywistnić zasadę jednolitości statutu spadkowego, istnieją liczne od tej zasady wyjątki. Dotyczą one np. stosowania szczególnych przepisów obowiązujących w miejscu położenia nieruchomości (np. prawo fińskie i szwedzkie, judykatura duńska) czy też dopuszczalności *professio iuris* – wyboru prawa (Niemcy, Finlandia, Italia, Holandia i w niewielkim zakresie judykatura duńska).

Rozczłonkowanie statutu spadkowego najczęściej polega na przyjęciu innego łącznika dla dziedziczenia nieruchomości i innego dla dziedziczenia ruchomości. Dziedziczenie nieruchomości poddawane jest *legi rei sitae*, zaś ruchomości – prawu ostatniego miejsca zamieszkania spadkodawcy. Rozwiązanie takie spotykamy w Belgii, Francji, Luksemburgu, Wielkiej Brytanii, Irlandii. W niektórych tych państwach istnieją wyjątki od reguł ogólnych.

Trudności, których źródłem jest zróżnicowanie rozwiązań kolizyjno-prawnych, uzmysłowił na XII sesji Konferencji Haskiej Prawa Prywatnego Międzynarodowego (1972) Georges Droz, przytaczając przykład spadkodawcy z ostatnim miejscem zamieszkania w Holandii, który poza spadkiem położonym w Holandii pozostawił nieruchomość w Wielkiej Brytanii, konto bankowe we Francji oraz skrytkę bankową w Szwajcarii. Sąd holenderski uważał, że jest kompetentny do rozstrzygnięcia o całości dziedziczenia, sąd brytyjski pretendował do orzekania w zakresie dotyczącym nieruchomości położonej w Wielkiej Brytanii, we Francji obywatelstwo francuskie spadkodawcy uzasadniało jurysdykcję sądu francu-

skiego. Gdyby ów spadkodawca był obywatelem austriackim, sąd tego kraju byłby właściwy do orzekania o dziedziczeniu ruchomości, gdziekolwiek byłyby one położone. Nie trudno zauważyć, że oprócz konfliktów jurysdykcyjnych w opisanym przez G. Droza przypadku doszło także do kolizji praw w przestrzeni. Zapobiegać tego rodzaju kolizjom można przez jednoczesne ujednoczenie norm jurysdykcyjnych i norm określających właściwość prawa.

Dalsze wywody dotyczyć będą ujednoczenia głównie tych ostatnich norm.

IV. Przebieg dotychczasowych prac zmierzających do ujednoczenia uregulowań kolizyjnoprawnych w sprawach spadkowych

1. Postulaty zgłaszane w XIX w.

Już F.C. Savigny wyrażał nadzieję, że pod wpływem doktryny i judykatury dojdzie do upodobnienia norm kolizyjnych prawa prywatnego międzynarodowego, co ułatwi opracowanie i przyjęcie jednolitych unormowań konwencyjnych¹⁰. Postulaty unifikacyjne wysunął S. Mancini. Zgłosił je m.in. na sesji Instytutu Prawa Międzynarodowego w Genewie w 1874 r.¹¹ Jego propozycja obejmowała także prawo spadkowe. Przychylnie do tych postulatów odniosła się uchwała tegoż Instytutu, podjęta w Oxfordzie w 1880 r.¹² Opowiedziano się wówczas za wykorzystaniem w sprawach spadkowych łącznika obywatelstwa.

2. Prace Konferencji Haskiej Prawa Prywatnego Międzynarodowego

Kroki zmierzające ku ujednoczeniu regulacji kolizyjnej prawa spadkowego podjęła na swej pierwszej sesji w 1893 r. Konferencja Haska Prawa Prywatnego Międzynarodowego¹³. Problematyka spadkowa znalazła się w porządku dziennym kolejnych sesji: drugiej – 1890 r., trzeciej – 1894 r., czwartej – 1904 r., piątej – 1925 r. i szóstej – 1928 r.¹⁴

¹⁰ F.C. Savigny, *System des heutigen römischen Rechts*, t. 8, Berlin 1849, s. 115 i 129.

¹¹ Informacje w: *Journal du droit international* 1874, s. 221 i nast., 285 i nast. 295.

¹² *Annuaire de l'Institut de droit international* 1881-1882, s. 56 i nast.

¹³ Por. F. Kasparek, *Z dziedziny prawa międzynarodowego prywatnego. Rozprawy Wydz. Hist. Fil. Akademii Umiejętności*, t. 32 (odbitka), Kraków 1894, s. 58 i nast.

¹⁴ Por. M. Rostworowski, *Prawo spadkowe na warsztacie sesji piątej (1925)*

W postanowieniach Konferencji oraz w przyjmowanych kolejnych projektach (z projektem z 1928 r. włącznie) opierano się na łączniku obywatelstwa. Projekt z 1928 r. nie został, niestety, urzeczywistniony. Nie stał się konwencją.

Powodzeniem zakończyły się natomiast prace podjęte na konferencji haskiej już po drugiej wojnie światowej, na jej sesji ósmej (1956) i dziewiątej (1960). W ich wyniku powstał projekt konwencji dotyczącej kolizji w przedmiocie formy rozrządzeń testamentowych¹⁵. Po wyłożeniu do podpisu w dniu 5.10.1961 r. został przyjęty przez szereg państw i w 60 dniu od złożenia trzeciego dokumentu ratyfikacyjnego, czyli 5 stycznia 1964 r., konwencja zaczęła obowiązywać. Polska przystąpiła do konwencji w 1969 r. Jej stronami są m.in. państwa członkowskie Unii, z wyjątkiem Italii i Portugalii. W tekście polskim w jej tytule użyto określenia rozporządzenie (zamiast rozrządzenie), co stanowi niezbyt szczęśliwe tłumaczenie francuskiego wyrażenia *disposition*, a przecież nie o formę czynności rozporządzającej w konwencji chodzi.

Na dwunastej sesji Konferencji haskiej przygotowany został projekt konwencji o międzynarodowym zarządzie spadkiem¹⁶ (*la convention sur l'administration internationale des successions*). Jej celem było ujednoczenie likwidacji spadku i wprowadzenie międzynarodowego certyfikatu spadkowego. W myśl art. 2, certyfikat taki, którego zasięg jest ograniczony do spadku ruchomego, wydaje właściwy organ państwa zwyczajnego pobytu spadkodawcy (*l'Etat de la résidence habituelle du defunt*). Prawo tego państwa rozstrzyga o treści certyfikatu oraz pozycji prawnej osób, które certyfikat uzyskują.

Konwencja ta nie odniosła większego sukcesu. Podpisały ją jedynie Włochy, Luksemburg, Holandia, Wielka Brytania i Turcja, a ratyfikowała tylko Portugalia i Czechosłowacja. Po podziale Czechosłowacji na dwa państwa konwencja weszła w życie 1 czerwca 1993 r. w stosunkach

i szóstej (1928) Konferencji międzynarodowego prawa prywatnego w Hadze, Studia et Documenta 1960, z. 33, s. 3 i nast. (przedruk z Księgi pamiątkowej ku czci Edmunda Krzymuskiego).

¹⁵ Obszernie na ten temat A. Mączyński, *Dziedziczenie testamentowe w prawie prywatnym międzynarodowym. Ustawowe i konwencyjne unormowanie formy*, Warszawa-Kraków 1976, s. 43 i nast.

¹⁶ Por. *Raport final...*, s. 65.

między Portugalią, Czechami i Słowacją (art. 44 wymagał do wejścia w życie ratyfikacji przez 3 państwa, co dzięki podziałowi Czechosłowacji zostało dopełnione).

Dodajmy, że konwencja zawiera także przepisy merytorycznoprawne (przewiduje ochronę dobrej wiary osoby trzeciej wchodzącej w stosunek umowy z osobą legitymującą się certyfikatem – art. 21, 22).

Również kolejna konwencja z dnia 1 sierpnia 1989 r., przygotowana przez Konferencję Haską Prawa Prywatnego Międzynarodowego o prawie właściwym dla dziedziczenia¹⁷, nie odniosła większych sukcesów. Ratyfikowana jedynie przez Holandię obowiązuje w tym państwie na zasadzie jednostronnego nadania jej mocy wiążącej. Wywarła jednak wpływ na niektórych ustawodawców krajowych (przykład stanowi Finlandia).

3. Inne próby unifikacyjne

Wspomnieć też trzeba o przygotowanej pod auspicjami UNIDROIT Konwencji waszyngtońskiej z dnia 26.10.1973 r. o ujednoczeniu prawa (merytorycznego) regulującego formę testamentu, kreującej tzw. testament międzynarodowy¹⁸. Ratyfikowały ją: Belgia, Francja, Irlandia, Italia i Portugalia.

Z kolei konwencja z Bazylei z dnia 16.05.1972 r., dotycząca wprowadzenia systemu rejestracji testamentów, obowiązuje jedynie w stosunkach pomiędzy Belgią, Hiszpanią, Francją, Italią, Luksemburgiem i Holandią. W państwach tych powstały centralne rejestry testamentów. Poza tym rejestry takie powstały w Austrii, Danii i Grecji.

V. Znaczenie międzynarodowego prawa spadkowego w Unii Europejskiej

Otwarte granice, swoboda przemieszczania się i osiedlania osób fizycznych, zasada otwartego rynku pracy (dla nas na okres przejściowy

¹⁷ Por. P. L a g a r d e, *La nouvelle Convention de la Haye sur la loi applicable aux successions*, *Revue critique de droit international privé* 1989, z. 2, s. 249 i nast.; A. B o r r a s, *La convention de la Haye de 1989 sur la loi applicable aux successions à cause de mort et l'Espagne*, [w:] *Liber Amicorum Georges A.L. Droz*, The Hague, Boston, London 1996, s. 7 i nast.

¹⁸ Por. M. R e v i l l a r d, *L'entrée en vigueur de la Convention de Washington du 28 octobre 1973 portant loi uniforme sur la forme d'un testament international*, *Journal du droit international* 1995, nr 3, s. 585 i nast.

ograniczona) i przepływu kapitałów – wszystko to sprawia, że w obrębie Unii Europejskiej dochodzi częściej niż w innych stosunkach międzynarodowych do powstawania sytuacji życiowych z elementem obcym. Do wymienionych czynników sprawczych dochodzą jeszcze dalsze: zróżnicowana atrakcyjność klimatyczna, zróżnicowany popyt na siłę roboczą, zróżnicowany stopień bezpieczeństwa itp.

W wyniku bardzo żywych procesów migracyjnych¹⁹ doszło do tego, że:

- 1) w niektórych państwach Unii mieszka wielu obywateli innych państw Unii,
- 2) znaczna część obywateli niektórych państw członkowskich żyje w innych państwach członkowskich,
- 3) wielu obywateli państw członkowskich mieszkających w kraju ojczystym ma konta bankowe za granicą (w innych państwach członkowskich), najczęściej w Luksemburgu,
- 4) wielu obywateli państw Unii nabyło nieruchomości w innych państwach Unii.

Procesy te będą zapewne postępować. Obejmą one także obywateli nowych państw członkowskich. Trzeba się więc liczyć w państwach członkowskich Unii z częstymi przypadkami dziedziczenia po cudzoziemcach oraz przez cudzoziemców spadku położonego nie tylko w kraju, lecz również za granicą. Nie ulega więc wątpliwości potrzeba ujednolicenia zarówno norm jurysdykcyjnych w sprawach spadkowych, jak i norm regulujących w tych sprawach właściwość prawa.

VI. Propozycje grupy roboczej H. Dörnera i P. Lagarde’a

Propozycje wspomnianej już wyżej grupy roboczej Niemieckiego Instytutu Notarialnego, pracującej pod przewodnictwem profesorów H. Dörnera i P. Lagarde’a, przedstawione i poddane dyskusji na konferencji w Brukseli w maju 2004 r. obejmują:

- 1) ujednolicenie jurysdykcji w sprawach spadkowych,
- 2) ujednolicenie norm kolizyjnych określających prawo właściwe,
- 3) stworzenie jednolitego europejskiego certyfikatu spadkowego oraz certyfikatu dla zarządców spadku,

¹⁹ Por. szczegółowe informacje na ten temat w: *Raport final...*, s. 27 i nast.

- 4) stworzenie europejskiego rejestru testamentów,
- 5) udostępnienie uregulowań krajowych prawa spadkowego (merytorycznego) przy wykorzystaniu Internetu.

Ad 1) Ujednolicenie jurysdykcji

Reguła podstawowa: w sprawach spadkowych właściwy jest sąd państwa, w którym spadkodawca miał swój ostatni zwyczajny pobyt (bez względu na to, czy chodzi o ruchomości, czy o nieruchomości).

Wyjątki:

a) posiłkowa właściwość sądu miejsca położenia nieruchomości, gdy *lex rei sitae* wymaga (od tego np. uzależnia wpis do rejestru nieruchomości) certyfikatu spadkowego lub innego porównywalnego dowodu, a sąd ostatniego miejsca zwyczajnego pobytu spadkodawcy nie zapewnia uzyskania takiego certyfikatu, z zastrzeżeniem jednak, że sąd miejsca położenia nieruchomości ma stosować prawo państwa ostatniego miejsca zwyczajnego pobytu spadkodawcy,

b) dopuszczalność *prorogatio fori* (wybór właściwego sądu) w sprawach rozpoznawanych w postępowaniu spornym,

c) uznanie i wykonanie obcych orzeczeń w sprawach spadkowych na zasadach zbliżonych do przyjętych w Rozporządzeniu Rady Nr 44/2001 z dnia 22.12.2000 r. o jurysdykcji oraz uznawaniu i wykonywaniu obcych orzeczeń (które zastąpiło Konwencję brukselską z 1968 r.) oraz w Konwencji lugańskiej z 1988 r.

Ad 2) Ujednolicenie norm określających prawo właściwe

Reguła podstawowa: dziedziczenie (bez względu na zawartość spadku) podlega prawu państwa ostatniego zwyczajnego pobytu spadkodawcy.

Reguły szczególne (odstępstwa od reguły podstawowej):

a) spadkodawca może wybrać dla całości dziedziczenia albo prawo ojczyście, albo prawo swego zwyczajnego pobytu bądź to z chwili wyboru, bądź z chwili śmierci,

b) w testamencie wspólnym lub w umowie dziedziczenia zainteresowani mogą wybrać prawo państwa, w którym jeden z nich ma zwyczajny pobyt, albo którego jest obywatelem,

c) co do formy testamentu obowiązuje Konwencja haska z 1961 r., której stronami są państwa członkowskie Unii (z wyjątkiem Italii i Portugalii).

To, że prawem właściwym, na podstawie reguły podstawowej lub reguł szczególnych, jest prawo państwa trzeciego (nie będącego członkiem Unii) nie wyłącza zastosowania tego prawa.

Ad 3) Europejski certyfikat spadkowy oraz certyfikat wydany zarządcy spadkiem:

a) oba rodzaje certyfikatów powinny być uznawane i respektowane we wszystkich państwach członkowskich, stanowiąc, w pierwszym przypadku, dowód posiadania kwalifikacji spadkobiercy, w drugim – dowód posiadania uprawnień do zarządzania spadkiem (dotyczy to wykonawcy testamentu oraz egzekutora lub administratora spadku w ujęciu prawa brytyjskiego i irlandzkiego),

b) kompetencję do wydawania certyfikatów należy przyznać właściwym władzom państwa ostatniego zwyczajnego pobytu spadkodawcy (nie we wszystkich państwach jest to sąd, w niektórych notariusze),

c) z obu certyfikatami powinny być powiązane odpowiednie domniemania, oba powinny spełniać funkcję legitymacyjną oraz zapewniać ochronę dobrej wiary osoby trzeciej, wchodzącej w stosunek umowny z osobą wymienioną w certyfikacie; przewiduje się opracowanie wzorców certyfikatów, o których mowa.

Ad 4) Europejski Rejestr Testamentów

Proponuje się wprowadzenie zunifikowanego systemu krajowych rejestrów testamentów (w nawiązaniu do Konwencji bazylejskiej) oraz swobodnego dostępu do takich rejestrów.

Ad 5) System informacji o krajowym prawie spadkowym

Grupa robocza trafnie uznała, że harmonizacja merytorycznego prawa spadkowego w Unii Europejskiej nie jest ani możliwa do urzeczywistnienia, ani pożądana. Zgłoszono jednak postulat udostępnienia w Internecie tekstów prawa spadkowego wszystkich krajów członkowskich. Do tego należałoby dodać postulat stałej ich aktualizacji oraz starannego fachowego tłumaczenia na wybrane języki obce.

VII. Wnioski końcowe

Propozycje grupy roboczej zasługują, ogólnie rzecz biorąc, na poparcie. Najważniejszą zaletą tej propozycji jest jednolitość rozwiązań w zakresie

jurysdykcji oraz właściwości prawa. Wydaje się też, że w obrębie Unii Europejskiej pierwszeństwo należy przyznać łącznikowi zwyczajnego pobytu w stosunku do łącznika obywatelstwa. Łącznik zwyczajnego pobytu lepiej odzwierciedla w ramach Unii związek osoby z określonym państwem. Chodzi tu o pobyt jako miejsce, w którym ześrodkowana jest w sposób dość trwały aktywność życiowa określonej osoby. Jeżeli jednak spadkodawca mieszkający w państwie, którego nie jest obywatelem, czuje się mocniej związany z państwem pochodzenia, może dziedziczenie po sobie poddać prawu tego państwa. Istnieje więc możliwość korektury właściwości w drodze *professio iuris*²⁰.

Przyjęte rozwiązanie nie usunie wszelkich wątpliwości dotyczących właściwości prawa. W państwach członkowskich Unii nie należą do rzadkości przypadki, gdy określona osoba – będąca emerytem – ma równocześnie zwyczajny pobyt w dwóch państwach (miesiące letnie spędza w jednym państwie, zimowe w innym albo niektóre dni tygodnia spędza w jednym państwie, a niektóre w innym). Tego rodzaju trudności mogą być rozwiązywane w drodze starannej wykładni przepisów.

Znaczne ułatwienie dochodzenia spadku za granicą zapewnią, jak można się spodziewać, europejskie certyfikaty spadkowe, wydawane:

- 1) spadkobiercom,
- 2) zarządcom spadkiem.

Duże praktyczne znaczenie będzie mieć wprowadzenie jednolitych wzorców certyfikatów.

Otwartą pozostaje kwestia, czy ujednolicone w ramach Unii Europejskiej normy kolizyjne, obejmujące sprawy spadkowe, powinny mieć zasięg powszechny, zastępując regulację krajową, a więc odnosić się także do stanów faktycznych powiązanych z państwami niebędącymi członkami Unii, czy też jedynie regulacją wewnątrzunijną. Potrzebom praktyki odpowiada bardziej pierwsze rozwiązanie.

²⁰ G. H o h l o c h, *Kollisionsrecht in der Staatengemeinschaft*, [w:] *Festschrift für Hans Stoll*, Tübingen 2005, s. 550.